

ALEVÎ BEKTAŞÎ GELENEĞİNDE VASİYET KÜLTÜRÜ

Aziz KILINÇ^()*

ÖZET

Vasiyet etme ve vasiyetnâme yazma/yazdırma geleneği Türk edebiyatı ve kültüründe önemli bir yere sahiptir. Ancak, Türk Alevî ve Bektaşî topluluklarında ise vasiyet kültürünün daha belirgin bir şekilde yaşatıldığı sosyal bir gerçektir. Zira, bu topluluklarca itibar edilen başlıca yazılı kaynakların birer “vasiyetnâme” oluşu ve dinî inanç ve ritüellerin çoğunluk vasiyetle diğer kuşaklara aktarıldığı görülmektedir. Türkiye’nin değişik yerlerinden derlenen örnekler bunu açıkça ortaya koymaktadır. Bütün bunlar Alevî Bektaşî kültürü ve edebiyatına dair yapılacak araştırmalarda bu konunun da üzerinde durulmaya değer olduğunu ifade eder.

Anahtar Kelimeler: Vasiyet, Vasiyetnâme, Alevî, Bektaşî, Türk Kültürü ve Edebiyatı

ABSTRACT

The tradition of bequeathing and leaving a written will have an important place in Turkish cultur and literature. Especially, in Alawi and Bektashi communities this tradition lives a strong social reality. This is one of the the reasons that in these communities, written wills are the most reliable written sources. In addition, rituals and religious believes are mostly transferred to next generations by these written wills. The examples that collected from different regions of Turkey show this reality clearly. All these convey that the researchers who want to study on Alawi and Bektashi culture should focus on this subject.

Key Word: Bequeathing, Testament, Alawi, Bektashi, Turkish cultur and literature

GİRİŞ

“Vasiyet” sözcüğü Arapçadan dilimize geçmiş olup halk arasında yaygın basit manasıyla; “bir kimsenin sağken kararlaştırdığı ve öldükten sonra yapılmasını istediği şey” anlamındadır. Sözcüğün Arapça kökü *ve-sa-ye*’dir. Bu kök; “Sorumluluğuna, gözetimine bırakmak” anlamı yanında; “tavsiye etmek, salık vermek” anlamlarını da taşır. Yahudiliğin ‘on emri’ne karşılık olmak üzere “el-vesâyetü’l-aşera”, “on tavsiye, on öğüt” ifadesi kullanılmaktadır. Sözcüğe müştakı olan “vasiyye” ifadesi, “vasiyet” yanında “talimat, direktif, emir” anlamları yüklenmiştir ki sözcüğün Türkçeye taşınan anlamı tasavvuf kültürü çerçevesinde “tavsiye etmek” ve “salık vermek” ağırlıklı iken, medenî hukuk ve İslâm hukuku çerçevesinde “talimat” ve “direktif”e daha yakındır.

Kur’an-ı Kerim’de Bakara Suresi 180–181. âyetler İslâm’ın vasiyet meselesine bakışındaki esasî ifade eder niteliktedir:

^(*)Doç. Dr. Aziz Kılınç, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

“Sizden birine ölüm geldiği zaman, eğer bir servet bırakıyorsa, ana-babaya, en yakınlarına uygun bir tarzda vasiyet etmesi, saygılı olanların üzerine bir borç olarak, size farz kılındı.

Bunu işittikten sonra değiştiren olursa, bunun günahı onu değiştirenleredir. Doğrusu Allah, işitendir, bilendir.”

Bu âyetlerde, Müslüman kişinin ölüm sonrası için mal varlığını birinci dereceden akrabalarına taksim etmesi bir görev olarak belirtilmiştir.

Medenî hukuk en ince detayına kadar vasiyet mekanizmasını sağlama almak kaygısındadır ve “vasiyetname” hukukî bir metin sıfatıyla resmî bir evrak hüviyetine dönüştürülmüştür. Sözcüğün Lâtince kökenindeki “yazılı onay” anlamı medenî hukukta tam karşılığını bulmuştur diyebiliriz.

Resmî hukuk bağı haricinde halk eğitiminde ve sosyal hukukun sağlanmasında vasiyet geleneğine dikkat çekmemizde fayda vardır. *““Vasiyet geleneği”, aileden devlete kadar uzanan kurumlarda görülen bir uygulamadır. Bunun esasını rica, dilek, bir neslin tecrübesini diğer nesle ulaştırma, ibret alınacak fikir teşkil eder.”* (Köksal, 2000:289)

Bu mânâda destanlarımızdan Göktürk Kitabeleri’ne, İslâm sonrası devirlerde ise pendnâmeler ile Kutadgu Bilig (Yusuf Has Hacib), Siyasetname (Nizamülmülk) gibi eserlere kadar devlet büyüklerinin ve âlim kimselerin bugünün Türk insanına da sorumluluk yükleyecek tarzda asırlar ötesine seslenen vasiyetnamelerinden bahsedilebilir. Dolayısıyla, Vasiyet etme ve vasiyetnâme yazma/yazdırma geleneği Türk edebiyatı ve kültüründe önemli bir yere sahiptir. Ancak, Türk Alevî ve Bektaşî topluluklarında ise vasiyet kültürünün daha belirgin bir şekilde yaşatıldığı sosyal bir gerçektir. Zira, bu topluluklarca itibar edilen başlıca yazılı kaynakların birer “vasiyetnâme” oluşu ve ritüellerin en azından bir kısmının vasiyetle diğer kuşaklara aktarıldığı görülmektedir.

Alevîlik ve Bektaşîliğin tarihi sürecine bakıldığında ilk olarak “vasiyet olayı” ile karşılaşırız. Hz. Muhammed’in sağlığında Müslümanlar arasında her hangi bir ayrılığın ortaya çıktığı söz konusu değildir. Ancak, Hz. Muhammed’in hastalığı sırasında ortaya çıkmış ve ilk anda çözülmüş gibi görünmesine rağmen, sonraları Müslümanlar arasında büyük ayrılıklara neden olan bazı olaylar vardır. Bunların ilki İslâm tarihinde “**vasiyet meselesi**” adıyla geçmektedir.

İbn-i Abbas’a dayandırılan bir hadis-i şerife göre Hz. Muhammed’in hastalığının iyice arttığı sırada, yanında bulunan ashabına “Bana bir kalem ve bir kâğıt getirin; size bir yazı (vasiyet) yazdırayım ki, benden sonra ihtilâfa, sapıklığa düşmeyiniz” buyurmuştur. (Köksal, 2000:18)

Bunun üzerine orada bulunan Müslümanlar arasında kavga gürültü başlar. Peygamberin orada perde arkasında duran eşleri, meselâ Zeynep Binti Cahş “Resulullah’ın isteğini yerine getirin” derlerse de, Hz. Ömer başta olmak üzere bir kısım ashab, Hz. Peygamberin geçirmekte olduğu şiddetli hastalık ateşinin etkisiyle söylenmiş olabileceğini, Kur’an’ın ve Sünnetlerinin kendilerine yeteceğini söylerler. Orada bulunanlar arasında çıkan tartışmaların ve gürültünün artması üzerine Hz. Muhammed’in canı sıkılır ve oradakilere, “Artık yanımdan uzaklaşın; benim yanımda tartışmak doğru olmaz” buyurur. Daha sonrasında Resulullah’a, “istediğinizi getirmeyelim mi?” diye sorulunca, bu tartışmalardan sonra yazdırsa da bir fayda sağlamayacağını söylemiş. (Köksal, 2000:19-20)

Bu olay, Müslümanlar arasında farklı değerlendirilmiştir. Ehl-i sünnet Kur'an'ı Kerim'in tamamlanmasıyla yapılacak bir şeyin kalmadığını ve ayrıca, "Bugün dininizi tamaladım" âyetinin buna açık bir delil olduğunu savunmuşlardır. Şîa'ya göre, eğer Resulullah bu vasiyeti yazdırabilseydi, Hz. Ali'nin kendisine halef olduğunu bildirecekti. Bununla birlikte, Şîa'nın büyük kollarından olan Zeydiyye'ye mensup ibn-i Ebî'l-hadid, Hz. Ali'nin Hz. Peygamberin vasisi olmakla birlikte, vasilikle imamet kastetmediklerini söylemektedir. (Köksal, 2000:289)

Akademik çevrede bilimsel bir araştırma ve inceleme olarak kabul edilen Türkiye'de Alevîlik ve Bektaşîlik adlı eserin yazarı Ethem Ruhi Fığlalı'nın bu konuda gereksiz tartışmalara girmek istememekle birlikte, görüşleri özetle şöyledir. *"Resulullah'ın (s.a.s)'ın hastalığı sırasında cereyan eden bir olay, İslâm tarihi boyunca mezhepler arasında uzun uzadıya ihtilâf konusu olmuş ve taraflar, savundukları anlayış istikametindeki açıklamalarını en doğru hükümler olarak ileri sürmüşlerdir. ... o zamanın olaylarıyla ilgili rivâyetler hakkındaki ilk yazılı vesikalar, olaylardan en erken bir asır sonradır. Bu bakımdan, tarihte bin yıldan fazla bir zaman önce cereyan etmiş olaylara yaklaşırken, o olaylara karışan insanların tavırlarını, gelenek ve göreneklerini göz önünde bulundurmaksızın, sırf eldeki kuru vesikalara istinat ederek çözümlemeye veya açıklamaya çalışmak, insanı, küçümsenemeyecek yanlışlara düşürüp birtakım faydasız polemiklere sevk edebilir."* (Fığlalı, 2000:22-23).

Makalemiz, Türk Alevî ve Bektaşî geleneğinde vasiyet geleneğinin yeri ve önemi olarak sınırlandırılmıştır. Türk Alevîliği ve Bektaşîliği ile ilgili önemli eserler verilmiştir. Burada, bu sürece girmeden gelenekteki vasiyet ile ilgili yazılı ve sözlü kültür üzerinde duracağız. Alevî Bektaşî geleneğinin temel başvuru kaynaklarından bir kısmı vasiyetnâme olarak kabul edilmektedir. Burada biz, yazılı kaynaklarda ve sözlü kültürde vasiyet/vasiyetnâmeler üzerinde duracağız

TEMEL YAZILI KAYNAKLAR ARASINDA VASİYETNÂMELER

Alevî Bektaşî geleneği içinde itibar gören başlıca kaynaklar "vasiyetnâme" veya "buyruk" olarak geçmektedir. Ansiklopedik Alevîlik Bektaşîlik Terimleri Sözlüğü'nde "vasiyet" sözcüğünün ikinci anlamı *"Pir'in, mürşit'in müritlerine yaptığı tavsiye, verdiği öğüt"* olarak verilmiştir (Korkmaz, 1994:371). Bu bakımdan aynı esere, hem vasiyetnâme hem de buyruk adı verilebiliyor. Meselâ, Şeyh Safî Vasiyetnâmesi farklı baskılarda Şeyh Safî Buyruğu olarak geçiyor (Yaman, 1994). Bir başka husus, bu eserlerdeki üslûp, dinî tasavvufî vasiyetnâme ve nasihatnâmelerde kullanılan üslûpla aynen benzerlik göstermesidir.

Alevî ve Bektaşîler arasındaki temel kaynaklardan birisi Şeyh Safî'nin Vasiyetnâmesi'dir. Şeyh Safiyyü'd-dîn el-Erdebilî olarak da bilinir. Şeyh Sâfi'nin adı bazı kaynaklara göre Şeyh Safiyyüddîn, bazı kaynaklara göre ise Şeyh Safiyyüddîn Erdebilî'dir. 1252 yılında Hazar denizinin güney batı sahilinde Erdebil dünyaya gelir ve orada yaşar. Zâhid Gîlanî'den ve zamanın ileri gelenlerinden feyz alır. Daha sonra Gîlanî'ye intisap eder. 745/1344-45 senesinde vefat etmiştir.

Safevîye Tarîkatı'nın temsilcisidir. Safeviyye üç kola ayrılmıştır; birincisi Bayramiyye, ikincisi Ebheriyye, üçüncüsü de Hayderiyyedir. Safiyyüddin bunlardan Ebheriyye koluna mensuptur (Eraydın, 1997: 415).

Şeyh Safiyyüddîn Erdebilî, Şîiliğin 13. asır temsilcisidir. İran Şîiliğini kuran bu zat, Şeyh Sâfi'ye isnat olunan nüsha şahsî bir kütüphanede olup hakkında bir yüksek lisans tezi yapılmıştır (Şahin, 2000:128). Bu tezde verilen bilgiye göre, söz

konusu vasiyetname, hicrî 1232 yılında kaleme alınmış olup 169 varaktan meydana gelmektedir. İstinsah edenin kim olduğu belli değildir.

Şeyh Sâfî Vasiyetnâmesi'nde, Alevî, Bektaşî tarikatlarının esasları, erkanları ve mensupları hakkında genel bilgiler vermektedir. Bu yönüyle farklı bir vasiyetname özelliğine sahiptir. Eser, itikat, ibadet, ahlâk, mezhepler, çeşitli dinî unsurlar vb. içermektedir.

Vasiyetnamede “sûfî” ve “tâlib” hakkında şöyle denilmektedir:

“Amma bade sûfî dimegin yidi ve bir yirde iki manası vardır. Birinci masıva, Allah'tan beri mücerred olmakdan ibareddür. İkinci Allah'dan gayrisinden uzak olmakdan ibareddür. Üçüncü enbiyadan ve evliyadan ve âlimden gayri kimselerden biri olmakdan ibaretdür. Dördüncü, zâhirin ve bâtının mekrinden kurtulmaktan ibaretdür. Bişinci, dünyanın ve ahiretin mihnet-i meşakketlerinden kurtulmaktan ibaretdür. Altıncı, cehennem azabından farik olmakdan ibaretdür. Yidinci, ceset-i şeytanın mekrinden ve rûh-ı hannasın şerrinden emin olmakdan ibaretdür.” (Şahin,2000:30)

“İmdi tâlib gerekdür kim, vücudını bi'l-kubbe toprak eyleye ve kendüye geleni dahı evvelki isminden dahı korkub, toprak idi didüre. Marifet tohumundan getirüb, öz tarlasına eke. Andan meskenet suyıyla suvara. Rıza oragıyla biç; getirüb sabır harmanına döküb, fark döğeniyle yumşadub, şevk yili ile savura. Dahı hal değirmenine iletüb un ide. Ve ondan sonra bir kerre mihir tuziyla dahı muhabbet ile yugura. Ve andan sonra ışk ateşin yaka. Gönül furunında bişüre. Dahı mürebbisinin nazarına koya. Eger makbule geçerse bil ki ol tâlibin ameli makbul-i Hakk olub dünyada, ahirette yüzi ak olur, evliyanın oğlıdır.” (Şahin,2000:29).

Alevî geleneğinde başka muteber bir eser de Hacı Bektaş Veli Vasiyetnâmesi'dir. Eserin diğer bir adı Kitabülfevaid'dir. Aslı Farsça olan bu eser Türkçeye çevrilmiştir. Türk sûfilerinden önde gelen isimlerinden olan Hacı Bektaş Veli'nin bu eseri son yıllarda yeni yazı ile de yayımlanmıştır.(İ.Ö.:tarihsiz:20) Hacı Bektaş Veli'nin vasiyetnamesi “Faide” alt başlıklı 105 adet bölümden oluşmaktadır. Vasiyetname'de bu bölümler; “tevhit hâli”, “tasavvuf hâli”, “keramet hâli”, “edeb hâli”, “terbiye hâli”, “zıkr ile fikr hâli”, “riyâzet hâli”, “sema hâli”, “ye's hâli”, “tevekkül hâli”, “taharet hâli”, “tasavvur hâli”, “rıza ve teslim hâli”, “hâlet-i kurb”, “hâlet-i irşad”, “büyüklük”, “makamların ahseni” gibi adlarla birbirinden ayrılmıştır. Vasiyetnamede “riyâzet hâli” başlığı altında “derviş”e şöyle seslenilmektedir:

“Ey derviş, dervişlik hırkasını öyle giy ki cemaate karşı senin içindeki kibir ve husumeti, fahri senin tabiatında yaksın. Bilâkis o illetler ateşini alevlesin. Ve yemeği öyle ye ki sen onu kolayca hazım ve istifade etmiş olasın. Yani hepsi sana nûr olmuş olsun. Bilakis sana zorluk getirmiş olmasın.” (İ.Ö.:tarihsiz:20).

Vasiyetnamedeki bölümlerin çoğu Hacı Bektaşî Velî'nin kendinse sorulan soruların cevaplarından oluşmaktadır. Bu çerçevede bir örnek verecek olursak, Hacı Bektaşî Velî, “sema” ile ilgili bir soruya şöyle cevap vermiştir:

“Sema”, hakikat ehline müsteabdır, ilim ehline mübahtır. Fısk ve fücur ehline haramdır.” (İ.Ö.:tarihsiz:18).

Diğer yandan, bazı bölümlerde Hz. Peygamber ve Hz.Ali'nin sözlerine bazı bölümlerde de Hoca Ahmed Yesevî, Kaygusuz Abdal gibi tarikat büyüklerinin konu ile ilgili ifadelerine yer verilmiştir. “Tevhit hâli”nde Hoca Ahmed Yesevî'nin bir zata “tevhid”e ilişkin izahı şöyledir:

“Bir derviş, Hazreti Hoca Yesevî (K.S.)’nin huzuruna geldi. Ey üstad, bana tevhidi beyan et dedi. Hazreti Hoca bir kelle şeker getirdi, dervişe bu nedir diye sordu. Derviş, şekerdir dedi. Hazreti Hoca, dervişe şekeri götür, kır; şekl-i hazırı değişsin ve parçalarından şekiller hâsıl olsun. Sonra getir diye emir buyurdu. Derviş şekeri kırıp getirdi. Zail olan ilk şekl-i vahidinden muhtelif şekillerde parçalar hâsıl olmuştu. Hazreti Hoca, birer birer bunları sordu. Bu ne şekildir, o ne şekildir, dedi.

Derviş cevaben, bu “at’tır. O devedir. Öteki adamdır dedi. Sonra Hoca şöyle buyurdu. Şimdi bunların hepsini kırıp dövüp toz hâlinde birleştir. Derviş hepsini kırdı ve bir kaptı birleştirdi. O vakit Hazreti Hoca sordu. Şimdi bu nedir. Derviş, şeker dedi. Böylece, tevhidi tamamen anlatan Hazreti Hoca buyurdu: Beyt,

Biz olduğumuz gibiyiz ve öyle de olacağız.

İki âlemde bugün de yarın da ey dost.” (İ.Ö.:tarihsiz:9).

Yukarda olduğu gibi eserde anlatılan hususlarla ilgili yer yer mısra, beyit ve kıta nevinden şiir parçaları bulunmaktadır. Ayrıca veciz sözlere yer verilmiştir. Vasiyetname Hacı Bektaş Velî’nin şu vasiyeti ile son bulmaktadır:

“Fıkıh ve hadis öğreniniz. Câhil mutasavvıflardan tevakki ediniz. Daima namazı cemaatle eda ediniz. Şu şart ile ki, imam ve müezzin olmayınız. Hiçbir vakit tâlib-i şöhret olmayınız. Şöhrette âfet vardır. Mansıp ile mukayyet olmayınız. Daima ismi bellisiz olunuz. Ve kubalarda kendi ismini yazma. Ve muhakeme-i kazada hami olma ve hükmü şer’e münkir olmayınız. Cenâb-ı Hak her kolaylığı kaza buyurur ve misafiri de nerede olsa rızıklandırır.” (İ.Ö.:tarihsiz:63).

İmam Cafer-i Sadık Buyruğu, Alevîlerce en çok kabul gören eserler arasındadır. Ansiklopedik Alevilik Bektaşılık Terimleri Sözlüğü’nde “Alevî inançlarının, bu kapsamda törenlerin, törenlerde izlenecek yolun, yöntemin açıklandığı erkânnamelelerin en eskisi Cafer üs Sadık tarafından yazıldığı kabul edilen Buyruk’tur” (Kormaz, 1994:64) demektedir. Alevî erkânının anlatıldığı “Buyruk”ta, Hz. Muhammed’in Hz. Ali’ye yaptığı vasiyete yer verilmektedir:

“Ya Ali her kim Kur’an okusa emrini tutmasa, tamuda bir değirmen var. Alimlerin başı öğünür.

Ya Ali, avradınıza evlâdınıza doğru yolu, edep, erkânı, farzı sünneti öğretin. Üzerinize farzdır, derdi.

Ya Ali, atasını anasını inciten eve ferîştah girmez. Ve konuk gelmeyen eve girmez.

Ya Ali, eğer seni paça suyuna davet etseler var. Eğer konuk savaşırsa sen ona iyi söylegil kim Hak Taalâ sana iyilik vere. Rahmet ede.

Ya Ali, güneşe karşı oturma kalbini karartır.

Ya Ali, çok uyuma kehillik getirir.

Ya Ali, kötülük edene iyilik eyle. Zira herkes kemalini işler.

Ya Ali, sefere giderken ve bir bun gününde Yâsin suresini inna enzelnâ suresini okugıl. Sana kast eden zafer bulmaya.

Ya Ali, kaçan öksüz ağlasa arş titrer. Hak Taalâ kılurkim, ya Cebrail tamuyu muştula. Her kim anı güldürse uçmağa muştula kim, anı güldüren kimse uçmağa girer.

Ya Ali, gayret imandandır. Gayreti olmayanın imanı olmaz. Amma gayret, bir elin dünya için gayret etmeli, bir elin ahiret için gayret etmeli.

Ya Ali, elini yuyacak, suyun içine tükürme. Elinipeşine çalma. Ve çerağı üfûlüp karartma. Ocak başını pala ile çalma. Eğninde eshap dikme. Eşik üzerine

oturma. Yalıncağ yatma. Yalın ayak işeme. Soğan, sarımsak kabuğunu yakma. Bunların cümlesi yoksulluk getirir, süflî âlamettir.

Ya Ali, ataya anaya âsi olman.” (Atalay, 1996:144-215).

SÖZLÜ GELENEKTE VASIYET KÜLTÜRÜ

Türk Alevî ve Bektaşî topluluklarında günlük hayatın içinde vasiyet önemli bir yere sahiptir. Bazı gelenekler vasiyet yoluyla gelecek kuşaklara aktarılır. Anadolu’da Alevî ve Tahtacılar adlı çalışmasıyla tanınan Yusuf Ziya Yörükân’ın kitabın girişinde “Alevîlikle İlgili Görüşleri” bölümünde Alevîliğin temel kaynakları olarak kabul edilen İmam Câfer Menakıbı, Şeyh Safî Menakıbı gibi eserlerden bahsettikten sonra, Alevî geleneğinde sözlü kültürün ve vasiyetin yerini şu şekilde belirtir:

*“Alevîlikte Bâtınîlik telâkkisine bağlı olarak birtakım **Ahkâm ve vasiyetler** de bulunmaktadır. Her iki Menakıb’da da Peygamber’in Ali’ye, Ali’nin ümmetine olan vasiyetlerinden bahsedilir. Şeyh Safî’nin ve İmam Cafer’in vasiyetleri anlatılır. Bu vasiyetlerin, nasihatlerin bütün hedefi, yabancıya sır vermeme esasına taallük etmektedir. Evliyanın sırrını verenin iman uğrusu olacağı, dünyadan âhirete imansız gideceği anlatılmaktadır. Talip idaresini terk edecek, evliyai hâzır ve nâzır bilecek, ‘Ve dahi bir talip evliya nefesine iman getirmez ise, ol talip yetmiş evliya öldürmüşçesine günaha girmiş’ olacaktır. Keza Sünnîlerle katiyen temas etmeyecektir. O derece ki, bir talip kaçan yezidin yüzüne baksa, yetmiş menzilet geri kalacaktır. Ketumiyete o derece riayet edecektir ki, içeriye alınuncaya kadar muhibin ve talibin yanında hiçbir şey konuşmayacaktır. Talip suçunu saklamayacaktır. Mürşidine ve rehberine itaat edecek, sözlerinden çıkmayacak, mutlak bir teslimiyet içerisinde bulunacaktır. Malını esirgemeyecektir. Babalara verilecek haklara riayet edecektir. Ferişteler dua edeceği için, Ali evinden bal, çörek otu, kuru üzüm eksik edilmeyecektir. Sefere gidilecek olursa, düşenbih (pazartesi) günü gidilecektir.” (Yörükân,1998:39).*

Hız Ali ve On iki İmam’la ilgili halk arasındaki inançlarda imamlığın vasiyet yolu ile geçtiği düşüncesi vardır. Yusuf Ziya Yörükân, kitabındaki Ali’nin Şahsiyeti Hakkında İtikadlar başlıklı bölümünde Tahtacı âdet ve inanışlarla ilgili olarak, kendileri ile yaptığı sohbetlerde, “Allah’ın ruhu , enbiyada dolaştıktan sonra Ali’ye girmiş ve Ali’den sonra Muhammed İbn-i Hanefî’ye , sonra oğlu Ebu Hâşim Abdullah’a intikal etmiş ve Ebû Hâşim’in **vasiyeti** mucibince ulûhiyet, nihayet Benân (beyân) İbn-i Sem’an’a intikal etmiştir. Kur’an’daki “Hâza Beyânun li’l-nâsi ve huden ve mevi’zetün li’l-müttekin” (Al-i İmrân) âyeti de buna işaret imiş.”

Yörükân, anlatılanın tarihî gerçeğe bağdaşmadığını, Benân İbn-i Sem’an’ın Hz. Ali’nin beşinci torunu olan Muhammed Bâkır’ı bile görmediğini söylemektedir (Yörükân,1998:250-251).

Yine, vasiyet yolu ile imametin başka birine geçmesi yönündeki inançla ilgili başka kaynaklarda da benzer bilgilere rastlanmaktadır. Bunlardan birinde şöyle denilmektedir: “Medîne-i Münevvere’de dünyâya gelen İmâm Cafer Sâdık, babaları İmâm Muhammed Bâkır’ın vefâtı ile **vasiyet** üzere ümmete İmâm olmuşlardır.” (Caferilik:12.12.2006).

Tarihin derinliklerinden sözlü gelenek yolu ile gelen vasiyet kültürünün değişik görüntülerini Alevî-Bektaşî inancının halen yaşayan kabullerinde de görebilmekteyiz. Bu bağlamda örneğin, Çanakkale Bayramiç İlçesi Karıncalı köyünde, ölüm âdetleri üzerinde yapılan çalışmada, kaynak kişi şöyle demektedir: “Şimdi hasta, ölme şeysi eğer yakınsa, meselâ ölme şeyisine geldiği zama hısımı-akrabası ille gelir bunun yanına, yani kardeşi olsun, amcaları, dayısı... daha tanıdık ehbabları gelirler; konu komşu söz alırlar. Eğer vesayet (vasiyet) edecek olursa oğluna; çocuğuna; orda söyler meselâ. Bu şekilde, bu şekilde... Benim şu malım var şunu şuna veriyom, şunu şunu veriyom. Bu şekilde konuşmalarda bulunur.”(Gözükızıl, 2001).

Folklor araştırmacısı Bircan Durdu, **Muğla Tahtacılarında Ölüm İnançları** adlı çalışmasında, yaptığı alan araştırmasında ölüm sonrası ritüellerde “vasiyet”in önemli bir yer tuttuğunu görüyoruz. Ölen kişinin kefenlenmesi ve giydirilmesinde kişinin vasiyetine dikkat edilir. Yine vasiyeti gereği sevdiği kişinin saç, kadınlarda ise karanfil ve boy dizisi takılır:

“Yıkamadan artan suyla orada bulunanlar, ellerini yüzlerini yıkar. Ayrıca cenazenin üstünü örtmede kullanılan çarşaf ve üzerinden çıkan giysileri yıkamada kullanılır. Ölü sırtı (elbisesi) tıpkı Kazdağı Tahtacılarında[5] olduğu gibi yüzün kuyu serilir. Kazan ters çevrilir ve 3 gün bulunduğu yerde kalır. Ölüünün gömüldüğü günün akşamından itibaren 3 gec kazanın kurulduğu yere 2-3 odun vurularak ateş yakılır. Yıkandığı yere (teneşir) ölenin gelip onu içeceği inancıyla bir bardak su ve ekmek konur. Cenaze kurulandıktan sonra başka bir yere alınarak kilotu, könçeği/pijaması, atleti, gömleği/pijama üstü ve humayından kesilen yakasız gömleği giydirilerek yağlığı (baş örtüsü) bağlanır. Osiyet (vasiyet) etmişse üç etek de giydirilebilir. En üste 2 kat kefen sarılır ki bu katlandığında 4 kat olur. En dışa giydirilen kefen parçasının baş ve ayakucu, yine kefenden ayrılan ipe boğulur. Bahsedilen giyim kadın cenazeye ilişkindir. Erkeklerle de erkeğe özgü kıyafetler (iç çamaşırı, gömlek, pantolon ya da pijama takımı vb, başına yağlık ya da kefenden kep yapılır) yanında yine yakasız gömlek ve dış kefen giydirilir. Kefende dikiş gerekirse, ipi, kefenden çıkarılır. Ölen kişi müsahipli biriyse, kefen, sarılmadan önce üç defa “selle (salla) selevet (selavat) irahmetine (rahmetine) selevet” diyerek cenazeye dokundurulup geri çekilir ve ondan sonra sarılır. Aynı işlemi, düğün sonrası oğlanevinde, kızın artık başının bağlandığını simgelemek amacıyla yapılan “baş bağı” nda da görmek mümkün. Baş bağında geline, üç etek/enteri ve onu tamamlayan diğer giyecekler giydirilirken, giydirin kişi tarafından, her biri 3 defa “selle selevet Muhammed’e selevet, kutlu olsun diyenin akıbeti hayrolsun” ya da gelenleri güldürmek amacıyla “kutlu olsun demeyenlerin ağzına kurt dolsun” (orada bulunan kadınlar da kutlu olsun der) denilerek geline dokundurulup geri çekilir ve üçüncüde giydirilir. Sadece, sözler yaşanan olaya uygun şekilde değiştirilmiştir. Yıkayıp giydirdikten sonra yakınları, ölen yaşlı ise elini, gençse yanaklarını öper. Tahtacılar da el, öpüldükten sonra alna götürülmez. Kefenin içine gülsuyu, dövülmüş karanfil ya da kolonya saçılır. Eline para (önceden mendil de veriliyormuş) verilir ki bu yerini satın alması içindir. Sağlığında osiyet (vasiyet) etmişse koynuna sevdiği kişilerin çamaşırlarından, saçından konur. Kadınlarda, boynuna isterse karanfil ya da boy dizisi takılır.” (Durdu, 2006:80).

Yukarıda görüldüğü, Alevî Bektaşî geleneğinde kişinin vasiyeti ritüellerde bazı değişiklikler yaptırabiliyor. Sünnî inancında ise vasiyet de olsa böyle bir

değişikliğin söz konusu olamayacağını “İbretli Hikâyeler”den hareketle açıklamak daha net bir durumun ortaya çıkması açısından önemlidir.

“Zengin bir adam, çocuğuna bir mektup bırakır ve kendisinin öldükten sonra çorabıyla gömülmesini vasiyet eder. Mektup da defin işlerinin tamamlanmasından sonra açılacaktır. Vasiyet sahibi kişi yaşadığı belli bir zaman diliminden sonra ölür. Oğlu, babasının kefenle birlikte çoraplı olarak gömülmek için vasiyeti ettiğini söyler. Ama cemaat, dinde bunun yeri yoktur diyerek karşı çıkarlar. Adamın vasiyeti oğlu tarafından gerçekleştirilemez. Defin işlemlerinden sonra mektubu açan oğluna babası şöyle seslenmektedir. Ey oğul, dünya malı olarak öbür âleme bir çorabı bile götüremedim. Sen bunları düşün ve dünya nimetlerine çok fazla meyiletme, sen onları bırakmadan ahireti kazanamazsın”(Kılınç,1998).

Çorum ili Alaca İlçesi Eskiyapan köyünde yapılan bir derleme çalışmasında, Hz. Muhammed’in kendinden sonra Hz. Ali’yi vekil etmek istediğine dair inanışlar yer almaktadır.

“Hz. Muhammed dünyadan geçmeden önce Cenab-ı Allah’tan veda haccını yapması için emir geldi. Veda haccı dönüşünde Mekke ve Medine arasındaki Gadiri Hum sahasında deve semerlerinden yapılan minberin üstünde yaptığı Allah’ını seven , beni seven kardeş olsun dedi ve birbirlerine, Ehl-i Beyt’e götülük düşünmeyeceklerine dair yemin ettirdi. Herkes birer kardeş tuttu. Hz. Ali tek kaldı, peygamberde onunla kardeş oldu. Birbirleriyle kucaklaştıklarında gövdeleri birleşti, iki ayrı kafa kaldı, bir daha sarıldılar bu defa kafalar birleşti vücutlar ayrı kaldı. Peygamber orada Hz. Ali’yi kendine vekil tayin etti. Beni seven Ali’yi sevsin. Ben kimin mevlâsıysam Ali de onu mevlâsıdır dedi. Ebubekir, Ömer ve Osman orada Hz. Ali’yi tebrik ettiler. Peygamber ölüm döşeğinde yatarken Ebubekir, Ömer ve Osman Muaviye ve Ebu Süfyan’ı yanına çağırarak Hz. Ali’yi vekil tayin ettiğini ve ileride ikilik çıkmaması için bir vasiyet yazdırmak istediğini belirtti, ancak bu isteği Ebubekir tarafından peygamberin hastalığı neden gösterilip Kur’an bize yol gösterir gerekçesiyle reddedildi.” (Er, Piri. 1995:81) Kaynak kişiler tarafından anlatılan bu olaylar, Alevilik Bektaşîlikle ilgili yazılı yayınlardaki bilgilerle büyük ölçüde örtüşür niteliktedir.

Hasan Dede Dergahı’ndan Ali Bahri Demirhan Dede ile yapılan söyleşide, Hasan Dede şöyle demektedir. “Aleviler daima sinmişlerdir. Yaptıkları işleri bir kâğıda dökmeleri bu yüzden çok zor olmuştur Bundan dolayı daha çok sözlü gelenek gelişmiş ve bilgiler ağızdan ağza öğrenilmiştir. Bunun için ben de aynı yoldan öğrendim. Büyüklerimizden duyduklarımızı biz de taliplere aktardık. Kitaptan okuma şansımız pek olmadı. Zaten yazılı fazla kitap da yoktu o zaman. Şimdi yeni yeni bir şeyler yazılıyor.” (Yılmaz, 2003:201-202).

Bu sözler, Alevî-Bektaşî kültüründe sözlü geleneğin ne denli önemli olduğunu göstermesi bakımından oldukça dikkat çekicidir ki aslında vasiyet bu sözlü aktarımın en önemli parçalarından birini oluşturur. Bununla beraber Alevî Bektaşî kültüründe ocakların son derece önemseydiği az sayıda da olsa bazı yazılı kaynaklar bulunmaktadır ki bunlara makalemizin ilgili kısmında temas edilmiştir.

SONUÇ

Netice itibariyle yukarıdan beri anlatılanlar Alevi Bektaşî kültüründe vasiyet geleneğinin son derece önemli olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda sınırlı da olsa

vasiyetname tarzında yazılı kaynaklar bulunmaktadır. Alevi Bektaşî kültüründe bu yazılı kaynaklar son derece önemsenmektedir. Örneğin, Şücaaddin Veli Ocağı Dedesi Nevzat Demirtaş Şeyh Safî'nin Vasiyetname adlı eserini Alevîliğin ve Bektaşîliğin temel kaynakları arasında sayarak şöyle der: “*Kütüphanemde daha çok Alevîlik Bektaşîlik hakkında günümüzde yayınlanmış eserler var. İmam Cafer Buyruğu, Şeyh safî uyruğu, hacı bektaş Vilayetnamesi, Şücaaddin Veli Vilayetnamesi en çok başvurduğum kaynaklardır.*” (Doğruer, 2006:187)

Öte yandan, geçmişten beri gelen sözlü kültürde de vasiyetin önemli bir yeri vardır. Türkiye'nin değişik yerlerinden derlenen örnekler bunu açıkça ortaya koymaktadır. Söz konusu örnekler vasiyet kültürünün Alevi Bektaşî geleneğinde halen canlı bir şekilde varlığını sürdürmekte olduğunu göstermektedir. Bütün bunlar Alevi Bektaşî kültürü ve edebiyatına dair yapılacak araştırmalarda bu konunun da üzerinde durulmaya değer olduğunu ifade eder.

NOTLAR

1. Gözükkızıl, Ömer.(Araştırmacı) 15 Mart 2001 tarihinde Çanakkale İli, Bayramiç İlçesi, Karıncalı Köyünde ölüm âdetleri üzerine yapılan alan araştırması. Kaynak Kişi: Fettah Kurt, yaşı:58, Okuryazar.
2. Kılınç, Aziz.(Araştırmacı) 15 Şubat 2004 tarihinde Isparta İli, Aksu İlçesi, Yakaafşar Kasabası'nda yapılan alan araştırması. Kaynak Kişi: Yusuf Kılınç, yaşı:77, Okuryazar.

KAYNAKLAR

1. Köksal, Hasan.(2000), “Türk Kültüründe Vasiyet Geleneği”, Türk Dünyası İnceleme Dergisi, Sayı:ıv, İzmir.
2. Fiğlalı, Ethem Ruhi.(1997), Türkiye’de Alevîlik ve Bektaşîlik, Selçuk yayınları, İstanbul.
3. Eraydın, Selçuk. (1997), Tasavvuf ve Tarikatlar, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
4. Korkmaz , Esat. (1994), Ansiklopedik Alevilik Bektaşîlik Terimleri Sözlüğü, Ant Yayınları, İstanbul.
5. Atalay (Vaktidolu), Adil Ali. (1996), İmam Cafer-i Sadık Buyruğu, Can Yayınları, İstanbul.
6. Yaman, Mehmet. (1994), Erdebilli Şeyh Safî Buyruğu, Ufuk Matbaası, İstanbul.
7. Şahin, Fidan. (2000), Şeyh Sâfî Vasiyetnâmesi (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kütahya, 2000.
8. Ö. İ. (tertipleyen), (Tarihsiz), Hazreti Hünkâr Hacı Bektaş Veli'nin Vasiyetnamesi (Kitabülfevaid), Ayyıldız Yayınları, Ankara.
9. Yörükân, Yusuf Ziya (1998) Anadolu’da Alevî ve Tahtacılar, Eklerle Yayma Hazırlayan Turhan Yörükân, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
10. Er, Piri. (1995), Türk Halk Kültüründen Derlemeler, “Çorum İli Alaca İlçesi Eskiyapan Köyünde Alevî İnançları”, Kültür Bakanlığı Yayınları.
11. Durdu, Bircan. (2006), Yol Bilim Kültür Araştırma, “Muğla Tahtacılarında Ölüm İnançları”
12. Yılmaz, Hasan. (2003), Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, “Hasan Dede Dergahı'ndan Ali Bahri Demirhan Dede ile Söyleşi”.
13. Doğruer, Semra. (2006), Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, “Şücaaddin Veli Ocağı Dedesi Nevzat Demirtaş Demirtaş ile Söyleşi”.

İnternet Adresleri:

<http://www.caferilik.com/kutuphane/ahkam/aleviilmihali>, 12.12.2006.